

ביטחון בה' ויוזמה אנושית - בין שאל ליונת

פתיחה - שאל ודוד

ספר שמואל, פותח, כידוע, את תקופת המלוכה בישראל. למרות שהחלוקה של ספר שמואל לשני ספרים, היא חלוקה מאוחרת שמקורה בתרגום השבעים, לחלוקה יש היגיון ברור: רובו של מה שמכונה שמואל א' עוסק בתקופת מלכותו של שאל, המלך הראשון ומסתיים במותו של שאל בגלבע, ואילו ספר שמואל ב' עוסק בתקופת מלכותו של דוד. כמובן שאת דוד אנו מכירים היטב גם מספר שמואל א': הוא נמשח על ידי שמואל על מנת להחליף את שאל וחלק ניכר מהסיפורים מתקופת שאל עוסקים בדמותו של דוד וברדיפה הסיזיפית של שאל אחריו, אולם מלכותו החלה בפועל רק עם מותו של שאל. ההשוואה בין דמותו של דוד ושאל היא מן המפורסמות. כתובים רבים עוסקים בכך בגלוי ובמרום ונציין למספר דוגמאות:

- ההשוואה בניהם מתחילה כבר בעת משיחת דוד שבניגוד לשאל שהיה גובה מכל העם ודמותו הייתה מרשימה מבחינה חיצונית (ט', ב'; י', כג), דוד בעת משיחתו היה הנער הצעיר שאף אחד לא חשב שהוא יתאים להיות מלך. כאשר שמואל ניגש למשוח את אחד מבניו של ישי (ט"ז) הוא רואה את אליאב ומתרשם מדמותו אולם ה' מייד אומר לו (שם ז):
וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׁמוּאֵל אֲל תַּבֵּט אֶל מַרְאֵהוּ וְאֶל גְּבוֹהַּ קוֹמָתוֹ כִּי מֵאַסְתִּיהוּ כִּי לֹא אֶשֶׁר יֵרָאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יֵרָאֶה לְעֵינָיו וְה' יֵרָאֶה לְלֵבָב
איך שלא נפרש כלפי מי מוסבת המילה 'מאסתיהו' (אם כי בפשטות הכוונה לשאל וכפי שמופיע שם פסוק א), ברור שיש כאן רמז למאסה בגובהו של שאל.
- גם תעוזתו של דוד מול גלית (י"ז), בהשוואה לייאוש שאחז בישראל ובמלכו, בולטת ואף נמצא לה ביטוי מפורש בדברי הנשים ששרו לאחר מכן (י"ח, ז) "הִכָּה נְשָׂאֹל בְּאַלְפָיו וְדָוִד בְּרִבְבָתָיו", שיר שהתפרסם בכל האזור והגיע עד גת כפי שמפורש בשתי הפעמים בהם בורח דוד לאכיש (בפרק כ"א פסוק יג; כ"ט ה) כמובן שכל תקופת הרדיפה ובעיקר, בשתי ההזדמנויות בהם יכול היה דוד לפגוע בשאל (פרקים כ"ד; כ"ז) מבליטים את הפער בין שאל הגומל לדוד רעה תחת טובה ובין דוד הגומל לשאל טובה תחת רעה.
- לבסוף נזכיר את תגובתם השונה לאחר הביקורת הנבואית על חטאם. שאל (שמ"א ט"ז) מתחמק מאחריות ולא מודה בחטאו בעוד דוד (שמ"ב י"ב יג) ועוד ועוד.

המלכות של שאל

הנושא המרכזי בו בחרתי לעסוק בשיעור זה הוא ההשוואה, שנדמה שהיא פחות מוכרת, אף שכמובן אני לא הראשון שמעיר עליה, בין דמותו של שאל ובין בנן, יונתן. כפי שנראה, ההשוואה שעושה הכתוב בין הדמויות מלמדת מצד אחד על תכונות אותם ירש הבן מאביו אך מצד שני מחדדת את הביקורת על שאל ואף מסבירה את הקשר החם שנוצר בין יונתן ובין דוד. על מנת להשוות בין שאל ובין יונתן, המופיע לראשונה בכתוב בסיפור המלחמה של שאל בפלשתים בפרק י"ג (ב), נסקור בקצרה את הידוע לנו על דמותו של שאל מפרקי המלכות. לאחר בקשת העם למלך (ח'), פרשיה שהמורכבות שבה ידועה ומצריכה כמובן דיון נפרד, הכתוב מתחיל לספר לנו על דרך המלכות של שאל. למעשה, שאל הומלך שלוש פעמים: פעם אחת באופן אישי על ידי שמואל (פרקים ט - י"ז), פעם שנייה על ידי שמואל באופן ציבורי (י, יח-כז) ופעם שלישית על ידי שמואל והעם, לאחר המלחמה בנחש העמוני (י"א, יד, טו). כפי שניתן לראות, בכל אחד משלושת ההמלכות של שאל, מעבר להמלכותו, קודמות להמלכה גם הסבר, דרך סיפור, מדוע שאל ראוי למלוך.

ההמלכה הראשונה

הסיפור הראשון פותח כידוע בסיפור האתונות. לאחר בקשת העם למלך והסכמת שמואל, למרות הביקורת, אנו מצפים לשמוע על בחירת המלך. אכן בתחילת פרק ט אנו שומעים על איש חשוב (כך לפי הייחוס), בן חיל, שלו בן מרשים:
(א) וַיְהִי אִישׁ מִבְּנֵי יִמִּין מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּן צֹרָר בֶּן בְּכוֹרֶת בֶּן אֶפְיָח בֶּן אִישׁ יִמִּי גִבּוֹר חֵיל. (ב) וְלוֹ הָיָה בֶן וְשֵׁמוֹ שָׁאֹל בְּחֹר וְטוֹב וְאִין אִישׁ מְבִי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ מִשְׁכָּמוֹ וְמַעֲלָה גְבוֹהַּ מִכָּל הָעָם
אלא שמייד לאחר מכן הסיפור כלל אינו עוסק במלוכה אלא בחיפוש אחר האתונות. אכן אנחנו יודעים ששאל הלך לחפש אתונות ומצא מלוכה, אולם הצורך בסיפור החיפוש הוא ללמדנו ולחשוף לפנינו את תכונותיו הטובות של שאל.

- ראשית, שאל מצטייר כמי שמכבד את אביו הן כאשר הוא יוצא למשימתו ומחפש במקומות רבים את האתונות והן כאשר הוא חושש שמא אביו ידאג לו.

- שנית, שאול נוהג עם נערו כאילו הם שווים. בראשית פסוק ד נאמר פעמיים 'זיעבר' אולם בסוף הפסוק מופיע 'זיעברו'. שניהם מחפשים. כאשר שאול חושב שכדאי לחזור הוא פונה לנערו ואומר:

"הִמָּה בָּאוּ בְּאֶרֶץ צוֹף וְשָׂאוֹל אָמַר לְנַעֲרוֹ אֲנִשְׁר עִמּוֹ לָכֶּה וְנִשְׁוֹבָה פֶּן יַחְדַּל אָבִי מִן הָאֲתוֹנוֹת וְדָאָג לָנוּ".
שתי נקודות ראויות לתשומת לב: ראשית, הוא מתייעץ עמו ולא קובע מה צריך לעשות. שנית, מבחינתו הדאגה של אביו היא לא רק לו אלא לשניהם. החשיבות ששאול רואה בדברי הנער באה לידי ביטוי גם בהמשך כאשר הנער מציע לשאול ללכת אל איש האלוהים ושאל מקשיב לו. הענווה של שאול באה לידי ביטוי גם כאשר שמואל מתחיל לרמוז לו על המלכה בפרק כ ושאל עונה בענווה שאין הוא ראוי: שבטו ומשפחתו אינם בעלי חשיבות. חז"ל בתוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ד עמדו על נקודה זו:

אף שאול לא זכה למלכות אלא מפני הענווה ש' פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו שקל עבדו בו אם כן, בסיפור זה, המקדים את משיחתו שאול מצטייר מצד אחד כדמות מרשימה כלפי חוץ ומצד שני כאדם המכבד את אביו ודואג לו, וכעניו שאינו מתנשא על נערו.

ההמלכה השנייה

גם הסיפור השני, המלכתו הציבורית של שאול, מלמד אותנו רבות על תכונותיו של שאול. גם כאן, מצד אחד אנו שומעים על הענווה שלו כאשר הוא נחבא אל הכלים (כב) אך מצד שני שומעים גובהו ועל מראה חזותי מרשים (כג-כד).

המלכה שלישית

באשר להמלכה השלישית, היא מתרחשת, כאמור לאחר המלחמה בבני עמון. בסיפור זה שאול התגלה כמנהיג חזק שלא מהסס לפעול ומצליח לאכוף את מרותו על השבטים כולם. ההצלחה של שאול בולטת גם לאור תקופת השופטים שם לאורך כל התקופה רק שבטים בודדים, במקרה הטוב, התאספו יחד להלחם בעמים המשעבדים.
בסוף פרק י', לאחר ההמלכה השנייה, היו אנשים שביזו אותו, כנראה בשל צניעותו, ולא האמינו ביכולותיו. כעת, לאחר הניצחון על נחש, כולם מקבלים אותו למלך. יש לשים לב גם לכך ששאול הזכיר לא רק את עצמו אלא גם את שמואל (ז) וכן שבסוף הפרק, כאשר שאול דוחה את המבקשים להמית את אלו שלא קיבלו אותו, שאול במפורש תולה את הניצחון בה' (יג).
נסכם, אם כן, את תכונותיו של שאול לאור שלושת סיפורי ההמלכות שלו: מצד אחד, ענווה והכרה בנביא ובישועת ה', מצד שני מראה חזותי מרשים וכוח הנהגה משמעותי.

שאול מול יונתן במלחמת מכמש

א. ראשית המערכה והנסיגה לגלגל

על יונתן אנו שומעים בפעם הראשונה בסיפור המלחמה במכמש בפרק יג. זהו האתגר המלחמתי השני של שאול והראשון מול הפלשתים. בסיפור המלכתו הראשון של שאול בפרק ט', נאמר במפורש שמטרת המלכתו של שאול הוא להושיע מידי הפלשתים. למעשה שמשון הוא הראשון שהוקדש להתחיל את המלחמה בפלשתים ומי שעתיד לסיימה הוא דוד.
סיפור המלחמה במכמש מתפרס על פני פרקים יג – יד פסוק מו. המערכה מחולקת לשני חלקים מרכזיים: הראשון בפרק יג והשני בפרק יד. כפי שנראה להלן, לאורך כל המערכה הכתוב מגיד בין שאול ובין יונתן. תיאור המערכה בפרק י"ג מעט מורכב ויש שאף הציעו שחלקים ממנו אינם במקומם הכרונולוגי. אנחנו ננסה לעבור על חלקיו העיקריים ולהבהיר את התמונה על פי הסדר הכרונולוגי.

- הסיפור פותח (יג,ב) עם תיאור הכוחות שעם שאול ועם יונתן, סה"כ שלושת אלפים איש. את השאר שלח שאול לאוהליו. מייד לאחר מכן הכתוב מספר על הכאתו של יונתן את נציב הפלשתים. נוכחות הפלשתים בפנים הארץ קיימת מאז ההפסד לפלשתים בתחילת הספר במלחמה בה נשבה הארון. הפלשתים החריבו את משכן שילה, כפי שמפורש בירמיהו פרק ז ובמקומות נוספים, למרות שבספר שמואל לא נאמרו דברים מפורשים בעניין, ומאז אנו מוצאים שליטה שלהם בהר. יש שהסבירו שנוכחות הפלשתים תים באזור מלמדת שכל המלכת שאול הייתה תחת עינם הפקוחה וכנראה אף הייתה באישורם. יתכן, אם כן, ששליחת שאר העם לאוהליו הייתה הכרחית מצד הפלשתים כאשר שלושת האלפים שנשארו לא היוו איום על הפלשתים והם לא ראו בכך סכנה.
- כאמור, הכתוב מספר על המרד בו החל יונתן כאשר תקף את נציב פלשתים. יש שהציעו (סימון) שיונתן פעל ללא ידיעת אביו. אולם מתגובתו המהירה של שאול לאחר מכן נראה שהם מתואמים. אלא שתגובתו של שאול נראית תמוהה. מייד לאחר שיונתן מכה את נציב פלשתים, שאול נסוג לגלגל. השאלה שמייד מתעוררת היא מדוע הוא בורח לשם ומפקיר את הזירה ובכך הוא נותן לפלשתים אפשרות להתמקם בשטח בצורה טובה יותר?

יש שהציעו שזוהי נסיגה טקטית על מנת להוסיף כוחות שיבואו ממזרח, מדרום ומצפון. אולם אם כך התכנית נכשלה כפי שמשמע מהפסוקים:

(ו) וַאֲשֶׁר יִשְׂרָאֵל רָאוּ כִּי צָר לוֹ כִּי נִגְשׁ הָעָם וַיִּתְחַבְּאוּ הָעָם בַּמַּעְרֹת וּבַחֲזוֹת וּבְסֻלְעִים וּבְצִרְחִים וּבְבִרְזוֹת. (ז) וַעֲבָרִים עָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן אֶרֶץ גִּד וְגִלְעָד וְשָׂאוֹל עֹדְנֵה בְּגִלְגָל וְכָל הָעָם חָרְדוּ אַחֲרָיו
בהמשך, בפסוק טו, אנו למדים שכאשר חזר שאול לבנימין היו עמו רק 600 איש!
ההסבר למה שהתרחש כאן תלוי כנראה בסיפור הקדשת שאול בפרק י. לאחר ששמואל מוסר לשאול את שלושת האותות הוא אומר לו:

(ז) וְהִנֵּה כִּי תִבְאֵנָה הָאֹתוֹת הָאֵלֶּה לָּךְ עֲשֵׂה לָּךְ אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדְךָ כִּי הֶאֱלִהִים עִמָּךְ. (ח) וַיַּרְדֵּת לִפְנֵי הַגִּלְגָל וְהִנֵּה אֲנֹכִי יֹרֵד אֵלַיךְ לְהַעֲלוֹת עֲלוֹת לְזִבְחַ זִבְחֵי שְׁלָמִים שְׁבַעַת יָמִים תֹּחֵל עַד בּוֹאִי אֵלַיךְ וְהוֹדַעְתִּי לָּךְ אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה.
משמעו של פסוק ז הוא מעין ברכת הדרך. מה שתראה לנכון לעשות ה' עמך. אולם אחרי כן, בפסוק ח, יש ציווי שנראה תלוש ולא מובן. שמואל מצווה אותו לרדת לגלגל ולחכות לו שם שבעה ימים עד ששמואל יגיע ויקריב שם קורבנות. לא ברור שם למה הכוונה ומהי המטרה של פעולה זו. אכן, הדברים מובנים כעת לאור ירידתו של שאול בפרק יג לגלגל. כעת מבינים שזה היה צו שמואל לרדת לשם, מייד לאחר התקפת הפלשתים, ולהמתין שם לשמואל שבעה ימים. ובאמת, לאחר שהכתוב מתאר כאן את בריחת העם והפחד, הכתוב מזכיר את עניין שבעת הימים:

(ח) וַיֹּחֵל שְׁבַעַת יָמִים לְמוֹעֵד אֲשֶׁר שְׂמוּאֵל וְלֹא בָּא שְׂמוּאֵל הַגִּלְגָל וַיִּפָּץ הָעָם מֵעֵלָיו
כעת גם מובן מה פשר הציווי של שמואל לרדת אליו לגלגל: זהו ניסיון לשאול לראות האם הוא בוטח בכוחו או בוטח בה' ונשמע לנביאו. כל מוסד המלוכה מלווה בחשש מפני הגאווה של המלוכה ושכחת ה', כפי שעולה במפורש מהציוויים בדברים יז ואפשר שזהו גם הרקע להתנגדות של שמואל לבקשת העם למלך בספר שמואל. שאול, המלך הראשון, צריך להוכיח נאמנות מוחלטת ובי-טחון מוחלט בה'. הירידה לגלגל אכן גורמת ללחץ משמעותי כאשר כולם בורחים והפלשתים מתקדמים ובנקודה זו בדיוק הועמד שאול בניסיון.

אכן, כידוע, שאול נכשל בניסיון זה. הלחץ המספרי גרם לו שלא לחכות יותר לשמואל. מחסור בלוחמים ערער אצלו את הביטחון ביכולת לנצח ולכן הוא הקריב לבסוף את הקורבנות בעצמו. זאת אומרת שדווקא התכונה החזותית המרשימה של שאול היא זו שעמדה לו לרועץ. שאול אכן היה גיבור ואמיץ אולם רק כאשר ישנו כוח פיזי משמעותי לצידו, כפי שהיה כאשר עלה על נחש. ברגע שהוא ניצב מול מציאות של נחיתות צבאית, החשש מתגבר והביטחון שלו מתמוסס.

- לאחר הביקורת הנובואית של שמואל על מעשה זה, על אי השמיעה בקול ה', הכתוב ממשיך בתיאור המלחמה (י"ג, טו - כג) ומאריך בתיאור המחנה הפלשתי הגדול שמולם וההגדה לחוסר האמצעים בישראל: 1. שאול חוזר עם שש מאות איש בלבד והם חונים בגבע בנימין. 2. מנגד, הכוח הפלשתי הגדול מתפצל לשלושה חלקים ויוצא להשחית, כל אחד בכיוון אחר. 3. אצל ישראל, לעומת זאת, אין כלל כלי נשק.

הפרק מסתיים בחוסר האונים של שאול. הוא נמצא עם שש מאות איש בלבד מול צבא פלשתים גדול ולא יודע מה לעשות.

ב. יונתן ונערו מול הפלשים

כאן אנחנו עוברים לפרק י"ד וכאן נכנס יונתן לתמונה, אותו יונתן שגם הרים בתחילה את נס המרד. ניתן לראות שפסוק א הוא פסוק כללי המתאר את תוכנית יונתן והפירוט מגיע בפסוק ו. פסוקים א - ה נועדו להשוות את יונתן לשאול: בעוד יונתן יוזם ומציע לנער לעבור אל מצב פלשתים, שאול יושב עם שש מאות איש ולא עושה דבר. הוא לא שואל באפוד אשר נמצא איתו. אוחז אותו שיתוק. לעומת זאת, יונתן מבקש לעבור בדרך קשה ומסובכת, בין צוקים, אך הוא יודע שהוא לא יכול להגיד לאביו.

אם כן, ישנה כאן ההגדה ברורה בין השיתוק שאוחז בשאול ובין הפעילות האקטיבית של יונתן.

פסוקים ו - י מביאים את עיקרי התכנית של יונתן לנער: ראשית, יונתן מציע לו באופן כללי לעבור ולתקוף כאשר הוא מכריז ביטחון מלא בכוחו של ה' להושיע "ברב או במעט". דבריו של יונתן על הכמות בה ניתן לנצח הם ההפך ממעשיו של שאול שבשל המספר הקטן של הלוחמים הקריב את הקורבנות ולאחר מכן חשש לתקוף את הפלשתים. כפי שטענו לעיל, התכנית של שמואל שחייבה את שאול לרדת לגלגל אכן נועדה להוריד את מספר הלוחמים על מנת ששאול ילחם עם מספר מועט, דבר שיוכיח שהמלחמה היא מאת ה', אולם שאול חשש לסמוך על כך. זה בניגוד ליונתן שיוזם ומוכן להלחם עם מספר לוחמים קטן מאוד, הוא ונערו. יש לציין אומנם שלמרות ההגדה לשאול, יש פן אחד בו יונתן דווקא דומה לשאול: עצם השאילה בנער. יונתן כאן לא כופה על נער את התכנית שלו ומבקש לראות שהוא מוכן לכך. זה וודאי מזכיר לנו את הצורה בה שאול התייחס לנער כאשר חיפש את האתונות. - אולם יונתן לא מסתפק בכך והוא רוצה קודם כל לבדוק שאכן ה' עמו. האות אותה הוא מבקש, מבלי להיכנס לסוגיית הניחוש, אינה פוגעת בביטחון שלו משום שגם אם אדם בוטח בה' הוא צריך לדעת שאכן ה' עמו. בכל מקרה, השאילה בה' ע"י האות, שוב מגידה בין יונתן לשאול שהרי שאול, כפי שראינו, לא רק שלא יזם ולא סמך על מספר הלוחמים הקטן, הוא גם לא ניסה לשאול בה' למרות שהאפוד היה עמו.

ניתן לסכם בינתיים ולדבר על שלושה ניגודים בין שאול ויונתן: שאול מצטייר כמי שאחוז שיתוק, חושש להלחם ללא כוח פיזי רב ולא שואל בה' לעזרתו, יונתן יוזם מהלך צבאי תוך כדי ביטחון בה' שיכול להושיע גם במעט ואף שואל בה', על ידי מבחן – סימן, אותו הוא עורך.

ג. המרדף

מבלי לנתח כרגע את פרטי הקרב, תכניתו של יונתן הצליחה והבהלה של הפלשתים גרמה למנוסה. הצופים של שאול מבחינים במנוסה של הפלשתים ושאלו מגלה שיונתן בנו אחראי על כך. אלא שבמקום לצאת מייד למרדף, שאול פתאום נזכר לשאול בה' מדוע? החשש והפחד מהפלשתים גורמים לכך. השיתוק שאחז בו מקודם לא הרפה ממנו ולא אפשר לו לצאת למרדף מבלי לשאול בה'. אלא שבינתיים הפלשתים פתחו במנוסה רצינית ושאלו הפסיק את הכהן באמצע. אין ספק שיש כאן תיאור בעייתי: כל עוד היה צריך לשאול בה' הוא לא שאל וכאשר החליט סוף סוף לשאול, הוא מפסיק באמצע. שאול מצטייר כאן כאדם פיזי המשנה את החלטותיו במהירות ואף חסר סבלנות, בדומה לחוסר הסבלנות שאחזה בו בגלגל.

ד. השבועה

החלק האחרון של המלחמה עם הפלשתים הוא המרדף אחר הפלשתים מפרק י"ד פסוק כב ואילך. הפסוקים מתמקדים בעיקר בשבועה שהשביע שאול את העם בפסוק כד:

(כד) וְאִישׁ יִשְׁרָאֵל נִגַּשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה וַיֹּאמֶר אֶת הָעָם לֵאמֹר אֲרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֹאכֵל לֶחֶם עַד הָעֶרֶב וְנִקְמָתִי מֵאִיבִי וְלֹא טָעַם כָּל הָעָם לֶחֶם.

על מנת למקסם את המרדף ולא להתעסק עם דברים אחרים, משביע שאול את העם שלא לאכול לחם עד הערב. מהמשך הפסוקים (כה) מתברר שאין הכוונה דווקא ללחם אלא לאוכל בכלל. הכתוב מתאר שאכן העם שמר על השבועה למרות שהיה דבש על פני כל השדה. הדגש של הכתוב שגם את הדבש שביער לא אכלו מלמד שהשבועה כללה גם אוכל המזדמן תוך כדי רדיפה. אולם יונתן לא שמע על כך. בפסוק כז נאמר:

(כז) וַיּוֹנְתָן לֹא שָׁמַע בְּהִשְׁבִּיעַ אֲבִיו אֶת הָעָם וַיִּשְׁלַח אֶת קָצֵה הַמִּטָּה אֲשֶׁר בְּיָדוֹ וַיִּטְבֵּל אוֹתָהּ בַּיַּעַר הַדְּבָשׁ וַיִּשֶׁב יָדוֹ אֶל פִּי וַתֵּאָרְנֶה עֵינָיו

הכתוב מדגיש שעניו אורו, היינו שהדבש החזיר לו את כוחו. כבר בכך יש רמז ברור לבעייתיות שבשבועה הקיצונית של שאול. כך אכן מדגיש יונתן כאשר הוא מבקר את אביו:

(כח) וַיַּעַן אִישׁ מִהָעָם וַיֹּאמֶר הַשֶּׁבַע הַשְּׁבִיעַ אֲבִיךָ אֶת הָעָם לֵאמֹר אֲרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֹאכֵל לֶחֶם הַיּוֹם וַיַּעַף הָעָם: (כט) וַיֹּאמֶר יוֹנָתָן עֲכָר אֲבִי אֶת הָאָרֶץ רָאוּ נָא כִּי אֲרוּ עֵינַי כִּי טַעַמְתִּי מַעַט דְּבַשׁ הַזֶּה. (ל) אַף כִּי לֹא אָכַל אֶכָּל הַיּוֹם הָעָם מִשְׁלַל אֲבִיּוֹ אֲשֶׁר מָצָא כִּי עָתָה לֹא רָבְתָה מִכָּה בְּפִלְשְׁתִּים.

האיש שסיפר ליונתן הדגיש בעיניו את התוצאה הבעייתית, ויעף העם, ויונתן עונה לו שבאמת שאול עכר, השחית, את הארץ, שהרי כפי שעניו אורו מכך, לו העם היה אוכל המכה בפלשתים הייתה רבה יותר.

נראה בבירור שהכתוב מזדהה עם דברי יונתן ושוב מגיד בין הפעולות של שתי האישים: שאול נהג באופן טוטאלי וקיצוני מידי כך שהשיג את המטרה ההפוכה: לו היה מאפשר לעם לאכול תוך כדי המרדף, ההישג היה גדול יותר. הכתוב ממשיך ומתאר את תוצאות שבועתו של שאול:

(לא) וַיָּכּוּ בַיּוֹם הַהוּא בְּפִלְשְׁתִּים מִמִּכְמֶשׁ אֵילָנָה וַיַּעַף הָעָם מֵאֵד. (לב) וַיַּעַשׂ וַיַּעַשׂ הָעָם אֶל שִׁלֵּל הַשֶּׁלֶל וַיִּקְחוּ צֹאן וּבָקָר וּבָנֵי בָקָר וַיִּשְׁחֲטוּ אֶרְצָה וַיֹּאכֵל הָעָם עַל הָדָם. (לג) וַיֵּאָדוּ לְשֹׂאֵל לֵאמֹר הִנֵּה הָעָם חֲטִאִים לָהּ לֹאכֵל עַל הָדָם וַיֹּאמֶר בְּגִדְתֶּם גְּלוּ אֵלַי הַיּוֹם אֲבֹן גְּדוֹלָה. (לד) וַיֹּאמֶר שְׂאֹל פָּצוּ בָעֵם וַאֲמַרְתֶּם לָהֶם הִגִּישׁוּ אֵלַי אִישׁ שׁוֹרוֹ וְאִישׁ שְׂיָהוּ וַיִּשְׁחֲטוּם בָּזָה וַאֲכָלְתֶּם וְלֹא תַחֲטְאוּ לָהּ לֹאכֵל אֶל הָדָם וַיִּגְשׁוּ כָּל הָעָם אִישׁ שׁוֹרוֹ בְּיָדוֹ הַלֵּילָה וַיִּשְׁחֲטוּם נָשִׁים

מבלי להיכנס כרגע בהרחבה לשאלה מהו החטא המדויק של העם באכילתו 'על הדם', הכתוב בפסוק לא' מדגיש שזהו תוצאה של עייפות גדולה הנובעת מהשבועתו של שאול. אומנם שאול פועל להפסיק ולמנוע את הבעיה אך לא ניתן להתעלם ממידת האחריות שלו למאורע.

אם כן ההשוואה הניגודית בין שאול ויונתן נמשכת: שאול מצטייר כמי שנוהג באופן אימפולסיבי וקיצוני ויונתן מצטייר כמי שפועל בחכמה ובמתנות. יונתן למעשה סומך על העם שאכילה מבוקרת לא תפגע במטרה, בניגוד לשאול שסבר שיש לגזור גזרה מוחלטת על מנת שהעם יתרכז ברדיפה.

ה. פדיון יונתן

- ההשוואה האחרונה בין הדמויות, סביב מלחמה זו, מופיעה בחלק האחרון של הסיפור כאשר שאול מגלה שיונתן עבר על שבועתו: שאול מתלבט האם להמשיך ולרדוף בלילה והוא שואל בה' ה' לא עונה לו ושאלו מבין שמישהו חטא. הוא אוסף את כל העם ונשבע שאם יונתן הוא זה שחטא, הוא יומת. דבריו בפסוק לט אינם מלמדים על מידע שיש בידי שאול אלא זוהי אמירה עקרונית המלמדת ששאול מוכן להעניש את החוטא אפ' אם יתברר שזהו בנו. בהמשך, כאשר הוא מעמיד אותו ואת בנו באותו צד, הריהו

למעשה מכריז שלבית המלוכה אין פריבילגיות. יש לשים שזוהי השבועה השנייה של שאול ושוב היא נראית כמעשה אימפולסיבי שלא לוקח בחשבון את כל האפשרויות. הוא נחוש למצות את הדין מהר עם החוטא ולהמשיך במרדף.

שאול עורך גורל ומגלה שבנו הוא זה שחטא. שאול שואל את יונתן מה חטאו ויונתן משיב לו אך מוסיף גם בעניין שלא נשאל עליו "הנני אמות", הוא מקבל עליו את הדין למרות, שכפי שראינו, הוא בכלל סבור ששבועתו של שאול הייתה בטעות והוא עצמו אכל בטעות. ואכן שאול מגיב לעומתו ומאשר את דבריו בשבועה: יונתן ימות. קור רוחו של שאול בהכרזה זו נראה קצת תמוה ובמיוחד אם ניזכר בתגובתו של יפתח (שופטים סוף פרק י"א) לאחר שנדר נדר להעלות לעולה את הראשון שיצא מביתו לקראתו וכאשר גילה שזו ביתו, הוא קרע את בגדיו. אפשר אולי להסביר את קור רוחו ברצון של שאול לגלות מנהיגות ושליטה, למען יראו ויראו. אך, מתוך דבריו של העם אנו נזכרים באבסורד שבהריגתו של יונתן:

(מה) וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל נְשָׂאֵל הַיּוֹנָתָן יָמוּת אֲנָשׁ עֲשֵׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חֲלִילָה הִי ה' אִם יִפֹּל מִשְׁעֶרֶת רֹאשׁוֹ אֲרָצָה כִּי עִם אֱלֹהִים עֲשֵׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְּדוּ הָעָם אֶת יוֹנָתָן וְלֹא מָת.

הם מזכירים לשאול, מה שלכאורה הוא שכח, שלא יתכן שמי שאחראי, "עם אלוהים" כפי שנאמר בהמשך דבריהם, לתשועה הזאת, ימות. כל הרדיפה אחר הפלשתים התאפשרה בעקבות מעשיו של יונתן ורצונו של שאול להורגו מלמדת ששאול כאילו מתעלם מחלקו על יונתן בניצחון.

- אם נבוא ונסכם את הניגוד העולה בין הדמות של שאול ויונתן הרי שהיא תלויה ביחס שבין מידת הכוח והעוצמה ובין הביטחון בה'. ככל שאדם סומך יותר על עצמו ותולה את הניצחון ביכולותיו האישיות, הרי שאם לא מדובר על גאווה חסר תקנה, ברגע שהוא יחוש שהכוח שברשותו אינו מספיק, הוא יחשוש להלחם. שאול, כפי שלמדנו מפרקי המלכתו הוא עניו אך מצד שני הוא בעל כוח פיזי מרשים וניצחונו מול נחש היה תלוי בכך שהוא הפעיל את סמכותו מול כל העם ונלחם יחד עם שבטי ישראל. אולם בעת מבחן כאשר הוא נדרש להלחם עם כוח צבאי מצומצם ולהתמודד עם מחנה צבאי הולך ומדלדל, הוא חשש, הקריב קורבנות בניגוד להוראות הנביא ולבסוף עמד משותק מול המחנה הפלשתי.

לעומתו, יונתן מתגלה כמי שביטחונו בה', לאחר שוידא שאכן ה' עמו באמצעות האות, שלם יותר ובשל כך הוא מוכן ליזום ולצאת לקרב הנראה חסר סיכוי של שנים מול מחנה פלשתי שלם מתוך ידיעה שה' יכול להושיע גם במעט. יש כאן יוזמה אנושית, הלוקחת אחריות, המצטרפת אל הביטחון בה'.

[בהקשר זה יונתן מזכיר את השופטים הראשונים של ספר שופטים ולמעשה פעולתו נראית כפעולה המזכירה את תקופת השופטים. עיון בסיפורי השופטים לאורך הספר מראה שדמותם המוסרית של השופטים, מגדעון ואילך, הולכת ומדרדרת. במקביל לכך ניתן לראות שמה שמייחד את עתניאל, אהוד ודבורה, זה היוזמה האנושית מצד אחד והביטחון בה' מצד שני. המוכנות לקחת אחריות ולהציל את העם ביחד עם הידיעה שמי שמנצח את המלחמה הוא ה'. זהו הדגש המרכזי בשירת דבורה שמצד אחד מה' ללת את ה' כמו בשירת הים אך מצד שני מזכירה שוב ושוב את המתנדבים ואף מזכירה את עצמה "עד שקמתי דבורה, שקמתי אם בישראל".

מגדעון ואילך שוב השופטים לא נוקטים יוזמה אישית ומישהו, מלאך או אנשים, צריכים לשכנע אותם לצאת וליזום. גדעון, לדוגמה, יצא להושיע את ישראל רק לאחר שמונה על ידי המלאך וגם אז אנו מוצאים לא פחות מארבע אותות אותם הוא מקבל עד שהוא מעיז לצאת לקרב. המלחמה שלו עם מספר לוחמים קטן מזכירה את יונתן אלא שגדעון לא יזם את המלחמה ולא יזם את הלחימה במספר לוחמים קטן, בניגוד ליונתן].

- אופיו של יונתן מזכיר כמובן גם את דוד המלך שכבר מראשית דרכו, בקרב מול גולית (שמ"א י"ז), מגלם את שני הפנים הללו: מצד אחד, יוזמה אנושית במקום שאין אנשים ולמרות שהוא נער קטן שלא יודע מלחמה, ומצד שני ביטחון מלא בה' שיכול להושיעו. תכונות אלו הם תכונותיו של המלך האידאלי ובה מתגלה גם הניגוד בין דוד לשאול. אין פלא אפוא, שיונתן ודוד נקשרו בקשרי ידידות חמים (שמ"א י"ח א).